

George Orwell: 1984: poznámky k interpretaci

Orwellův román *1984* (napsaný r. 1948 a vydaný 1949) je nejslavnější antiutopií světové literatury. Zatímco utopie (podle knihy anglického kěnce a politika Thomase Mora ze 16. století) představuje ideální společnost, antiutopie je varovná. Antiutopie zpravidla ukazují společnost autoritářskou a expanzivní. První všeobecně známou antiutopií jsou patrně romány *Ocelové město* od Julese Verna (1879) a *Železná pata* (1908) Jacka Londona.

Velkým podnětem pro antiutopickou tematiku se stal rozvoj totalitarismu jako moderní formy antidemokratického režimu. Zjednodušeně řečeno: zatímco absolutismus raného novověku a vojenské diktatury 19. – 20. století usilovaly o pouhou mocenskou nadvládu na obyvatelstvem, totalitní režim usiluje o myšlenkovou kontrolu populace a vyžaduje ritualizované, často veřejné projevy loajality.

Důležitá poznámka: Už současná frekvence pojmu The Big Brother ukazuje, že Orwellova Oceánie je srovnávána s naší nynější euroamerickou společností. Chceme-li Orwella pochopit, měli bychom si uvědomit, že ačkoli naše společnost jako celek může být (stále ještě) považována za demokratickou, obsahuje některé totalitní prvky (od brainwashingu mainstreamových médií přes mocenskou pozici tajných služeb až k soustavnému špiclování obyvatelstva).

Orwell dal Oceánii Velkého bratra charakter totalitní společnosti – spíše komunistické než fašistické, protože se tam prakticky nevyskytuje soukromé podnikání, kam by bylo možné se uchýlit před dotírajícím režimem.

Orwellova společnost se vyznačuje především naprostou nehybností: neexistuje v ní žádný výhled do budoucnosti, žádná vize, žádné perspektivy. Jedinou změnu představuje opakované střídavé uzavírání koalic Oceánie s Eurasíí a Eastasií.

Země žije z podstaty: žádné investice, vše je opotřebované, upatlané anebo to není k sehnání: režim Velkého bratra vlastně využívá hmotné pozůstatky zřízení, které zlikvidoval – je parazitický.

Ačkoli se zdá, že režim se drží u moci hrubým násilím, jeho hlavním nástrojem je využívání/zneužívání slov – a odtud vychází ovládání mysli. Všimněme si, že Winstonova vzpoura začíná v okamžiku, kdy si Winston pořídí deník a tím se vymkne své dosavadní profesi, která spočívá ve falšování slov o minulosti. Mimochodem: zajímavé je i jméno této postavy: zejména v r. 1948 každému čtenáři okamžitě naskočil Winston Churchill – nejvýjimečnější britská osobnost té doby. A naproti tomu Smith je nejobyčejnější anglické příjmení – odtud lze chápat WS jako typického Angličana.

Velmi mnoho prozrazuje i dialog Winstona a Symea. Hlavním účelem reformy jazyka je učinit starší literaturu nesrozumitelnou pro současnou populaci a tím jí znemožnit poučení z dosavadního vývoje lidstva. A proč jde hlavně o přídavná jména? No protože to je slovní druh, který ze všech nejvíc obsahuje/prozrazuje individuální charakteristiky osobnosti: emoce, vlastnosti, dojmy...

Také si všimněme plánu na stupňování až k *dobry* – *veledobry* – *převeledobry*. Režim nahradil přirozený vývoj jazyka přístupem přísně systematickým, jakoby vědecktějším. Jde o častou praxi totalitních režimů: stačí vzpomenout na nacistické rozlišování ras nebo na komunistické detailní plánování ekonomiky. Jde ovšem pouze o pseudoodbornost, neboť – opět – nerespektuje minulost. Upocená vědeckost tak likviduje poslední zbytky přirozeného vývoje.

Společnost je ovládána hesly, která vycházejí z newspeaku (jde o termín, který se usadil ve světové slovní zásobě). Podstatou newspeaku je skutečnost, že slova mají jiný, často opačný význam – s cílem ovládat společnost: *Svoboda je otroctví. Válka je mír. Nevědomost je síla*. Ukazuje se, že význam slov závisí nikoli na jazykové, ale na mocenské realitě – to je poučné i pro dnešek.

Přežívat v takovém systému je možné vlastně jen tehdy, když člověk neprozrazuje svoji skutečnou osobnost. Což se týká všech tří hlavních postav: Winstona, Julie a O'Briena.

Propaganda dosáhne i toho, že lidé jí věří víc než vlastním zkušenostem či vlastnímu úsudku. Proto snadno propadají organizovaným minutám nenávisti – nepochybně také ze sebezáchovných důvodů.